

הסכמי שביתת הנשק, הבעיות הלא פתורות ובעיית הפליטים

הסכמי שביתת הנשק

בתחילת שנת 1949 החלה ישראל לחתום על הסכמי שביתת נשק. הסכם שביתת הנשק הראשון נחתם בינואר 1949 עם מצרים, אחר כך לבנון, ירדן וביוני 1949 עם סוריה. ההסכמים נחתמו באי רודוס, בתיווך של האו"ם כאשר נציגי ישראל ונציגי מדינות ערב אינם יושבים זה מול זה אלא בחדרים נפרדים וצוות מטעם האו"ם מתווך ביניהם. **הסכם הפסקת אש** הוא הסכם על הפסקת הלחימה באופן זמני ושיכולה להתחדש כל רגע. **הסכם שביתת נשק** מסיים את הלחימה בין הצדדים, יש לכך מסמך אך אין הכרה בין הצדדים. **הסכם שלום**, בניגוד לשביתת נשק, הוא הסכם שבו יש יחסים בין המדינות, הן מכירות אחת בשנייה, מחליפות שגרירים, פותחות קונסוליה, פתוחות לתיירות ומקיימות הסכמי מסחר. גם לישראל וגם למדינות ערב היו אינטרסים לסיים את הלחימה ביניהן שכן זו נמשכה מספר חודשים. **הסיבות/ השיקולים/ האינטרסים של ישראל לחתום על שביתת הנשק:**

- כבר כשהוכרז על הקמת המדינה, מאות אלפי יהודים שגרו במדינות ערב החלו להיות חשופים לאלימות במדינות בהם חיו. לא נותרה להם ברירה אלא לעזוב ומרביתם החליטו לעלות אל ישראל (ביחד עם עשרות אלפי יהודים מאירופה). מדינת ישראל רצתה לקלוט עולים אלה (דיור, תעסוקה, בריאות, חינוך ועוד), תהליך קליטה זה הינו יקר גם במשאבים כספיים וגם באנשים. ישראל הבינה שהיא לא יכולה גם לנהל מלחמה וגם לקלוט עלייה ולכן בחרה לסיים את המלחמה.
- אומנם הסכמי שביתת הנשק לא כללו הכרה של מדינות ערב בישראל, אך מדובר בהסכמים שקבעו את גבולותיה של ישראל באופן רשמי ונתנו להן תוקף שכן האו"ם הינו גוף בינלאומי מוכר ומוסכם, הוא שתיווך בין הצדדים ולראשונה יש למדינה גבולות (בהכרזה אין אזכור לגבולות).
- מלחמת העצמאות נמשכה יותר משנה, היא גבתה את חייהם של למעלה מ-6,000 יהודים שהיוו 1% מכלל האוכלוסייה. המדינה החדשה רצתה סוף סוף להניח את הנשק ולחזור לשגרת חיים שאיננה מלחמה.

הסיבות/ השיקולים/ האינטרסים של מדינות ערב לחתום על הסכמי שביתת נשק:

- מבחינת מדינות ערב, הסכם שביתת הנשק לא כלל הכרה בישראל ולכן מדינות ערב חתמו על הסכם זה מתוך ידיעה שהן לא מוותרות על "סיבוב שני", כלומר הן יצאו בעתיד למלחמה נוספת נגד ישראל (מבחינתם לא מדובר בהסכם שלום).
- ככל שהמלחמה נמשכה כך ישראל הצליחה לדחוק את מדינות ערב משטחיה. מדינות ערב הבינו שעדיף להם להפסיק את הלחימה מאשר להמשיך ולאבד עוד שטחים (למשל, כשהסתיימה הלחימה החזיק צה"ל ב-14 כפרים בדרום לבנון).
- מדינות ערב היו מותשות מהמלחמה וחששו שהמשך המלחמה תביא להתפשטות נוספת של ישראל אשר עלולה לגרום לקריסת משטריהן.

ההבדל באופן שבו תפס כל צד את ההסכמים:

- ישראל: קיוותה שההסכמים הם צעד זמני לסיום המלחמה ויובילו בעתיד להכרה בישראל ולהסכם שלום ביניהן.
- מדינות ערב (למעט ירדן): לא הכירו בלגיטימיות של ישראל, וראו את ההסכמים כזמניים, הסכמים שנחתמו מתוך אילוץ, ועתידים להתקיים עד למלחמה הבאה - "הסיבוב השני".

הבעיות הלא פתורות לאחר מלחמת העצמאות

למרות שנחתמו הסכמי שביתת נשק, עדיין היו נושאים שנשארו בלתי פתורים ובעלי מחלוקת:

- בעיית המים: משטחי סוריה ולבנון זורמים נחלים שונים ונשפכים באופן טבעי אל נחל הירדן הנמצא בשליטת ישראל. לאורך השנים ניסו הסורים להטות/ לשנות את כיוון זרימת המים כך שיתנקזו אל שטחם. בכל פעם שהסורים ניסו לעשות זאת צה"ל תקף כדי למנוע זאת ותושבי הצפון סבלו רבות ממתיחות הקשורה לנושא זה.
- השטחים המפורזים: בהסכם שנחתם עם סוריה, נקבע שאזור מסוים דרומית מזרחית לנגב יישאר בשליטת ישראל אך יהיה מפורז (אזור עין גב). כלומר, שטח ללא נוכחות צבאית ישראלית. אבל סוריה פירשה את הסעיף שנושא זה באופן שבו אסורה בשטחים אלה גם תנועת אזרחים. בכל פעם שאזרחים ישראלים עיבדו אדמות חקלאיות או עסקו בדיג בכנרת, הסורים ירו לעברם, ישראל הגיבה והדבר גרם לעלייה במתיחות באזור זה.
- בעיית הגבולות: למרות שעל פי הסכמי שביתת הנשק הוגדרו גבולות המדינה, הרי שבפועל לא הייתה גדר או חומה שחצצה בין ישראל למדינות ערב. היעדר גדר שכזו הביאה לכך שאלפי ערבים חצו את הגבול אל תוך ישראל על מנת לחזור לבתיהם, לבצע גניבות, למצוא עבודה, לעבד את אדמותיהם ואף כדי לבצע פעולות טרור. כדי להתמודד עם בעיה זו הקימה המדינה כוח שנקרא "חיל הספר", שמטרתו להגן על הישובים המרוחקים ולתת תחושת ביטחון, מאוחר יותר שונה שמו ל"משמר הגבול". בנוסף, ישראל ביצעה "פעולות תגמול" בכל פעם שכנופיות טרור ביצעו פעולות איבה. המחבלים הגיעו בעיקר משטחי ירדן ורצועת עזה והמשימה למגר תופעה זו הוטלה על "יחידת ה-101" בפיקודו של אריק שרון. כך למשל, ב-1953 חדרו מחבלים אל בית ביהוד, הטילו רימון ואם ושתי ילדיה נרצחו. העקבות הובילו אל הכפר הירדני "קייביה", יחידות ה-101 הגיעו אל הכפר, פוצצה 45 מבתי הכפר ובפעולה זו נהרגו כ-60 בני אדם (ביניהם ילדים, נשים וזקנים). פעולות התגמול לא נועדו למצוא את המחבלים אלא לגבות הרס רב וחיי אדם רבים וזאת כדי להעביר מסר גם למחבלים וגם למדינות שאפשרו את יציאת המחבלים שאם פעולות הטרור לא יפסקו אז פעולות התגמול יימשכו, וזאת בנוסף לרצון של מדינת ישראל להוכיח כי המדינה יוזמת פעולות ענישה כנגד המחבלים.

בעיית הפליטים

כ-1,300,000 ערבים היו בכל שטח ארץ ישראל, ערב תוכנית החלוקה הכ"ט בנובמבר. לאחר שהוקמה המדינה וכשהוגדרו גבולותיה, האוכלוסייה הערבית מוקמה ב-3 אזורים: כ-160 אלף ערבים חיו בתוך שטח מדינת ישראל. כ-450 אלף ערבים המשיכו לחיות בשטחי רצועת עזה והגדה המערבית. כ-700 אלף ערבים, שהיו להם בתים בישראל, הפכו לפליטים, הם גרו במחנות פליטים שהוקמו להם בעיקר ברצועת עזה ובגדה המערבית וכמו כן גם בשטחי סוריה ולבנון. 700 אלף הערבים הללו זכו לכינוי "בעיית הפליטים הפלשתינים" והם דרשו כל העת לחזור אל בתיהם בתוך שטח במדינת ישראל.

כיצד נוצרה בעיית הפליטים (בעיה שבה 700,000 אינם בבתיהם ולא יכולים לחזור)

- עזיבה מרצון: כאשר החלה המלחמה לא הייתה הבחנה בין עורף לחזית וכל שטח הארץ הפך לשטח מלחמה. משפחות רבות העדיפו לשמור על חיי המשפחה, לעזוב את בתיהם ולחזור כשהמלחמה תסתיים.
- בריחה מאימת היהודי: במהלך המלחמה נפוצו שמועות על טבח של יהודים בכפרים של ערבים. שמועות אלו גרמו לערבים לברוח. כך למשל, ב-9 לאפריל 1948, התחולל קרב בכפר שנקרא "דיר יאסין" שליד ירושלים. בקר נהרגו, ככל הנראה, בין 80-100 מאנשי הכפר, אולם מסיבות שונות הופצה השמועה שהיהודים הרגו 254 מאנשי הכפר ולא תוך כדי קרב אלא בטבח שנעשה באוכלוסייה חפה משפע. שמועה זו התפשטה וגרמה לרבים לברוח ולעזוב את בתיהם.
- נשמעו לעצת מדינות ערב: כאשר מדינות ערב פלשו בשלב השני, הם הזהירו את הערבים והודיעו להם שעדיף להם לעזוב את בתיהם אחרת הם יפגעו במהלך פלישת הצבאות. רבים הקשיבו לעצה זו, עזבו וחשבו שיוכלו לחזור לבתיהם בתום המלחמה.
- גירוש על ידי צה"ל: במקומות מסוימים, צה"ל העמיס משפחות רבות על גבי משאיות מתוך רצון שיעזבו כמה שיותר ערבים על מנת להפחית את הסכנה ללוחמים היהודים בזמן המלחמה.

עמדת מדינות ערב בנושא בעיית הפליטים

מדינות ערב אפשרו ל-700 אלף הפליטים לחיות בשטחים בתוך מחנות פליטים שבהם התנאים היו קשים (מגורים באוהלים וצריפים, העדר תעסוקה ועוד). אולם, מדינות ערב לא סייעו לשיקום הפליטים ולא נתנו להם אזרחות בשל מספר סיבות:

- מדינות ערב רצו להנציח את סבלם של הפליטים על מנת שהעולם יסייע בפתרון הבעיה.
- מדינות ערב לא רצו להעניק אזרחות לערבים אלו מכיוון שהם לא רצו את השתתפות הפליטים בפוליטיקה הפנימית של מדינתם וגם כדי שלא לקחת אחריות על מצבם הכלכלי.

עמדת האו"ם בנושא הפליטים

האו"ם העביר החלטה שמספרה 194 ולפיה: על ישראל לאפשר את חזרת הפליטים אל בתיהם בתוך שטח מדינת ישראל, ואם הפליטים לא ירצו לחזור, על ישראל לפצות אותם כספית (זוהי עמדה חיובית כלפי הפליטים, אך האו"ם לא קיבל החלטה דומה לגבי כמיליון יהודים שהפכו לפליטים כאשר נאלצו לעזוב או לברוח ממדינות ערב כאשר הוקמה המדינה).

עמדת מדינת ישראל בנושא הפליטים:

- מדינת ישראל לא הסכימה ליישם את תוכנית 194 של האו"ם אך היא כן הסכימה לחזרתם של כ-30 אלף ערבים במסגרת איחוד משפחות. ישראל סירבה לסייע לחזרת הפליטים מהסיבות הבאות:
- אם ישראל הייתה מאפשרת את חזרתם של 700 אלף הפליטים הערבים לתוך שטחה, הרי שהעם היהודי היה הופך למיעוט בארצו ומאבד את הרוב יהודי (בשנת 1949 מנתה מדינת ישראל כ-650 אלף יהודים וכ-160 אלף ערבים ותוספת של 700 אלף פליטים פלשתינאים הייתה יוצרת מיעוט יהודי ורוב ערבי במדינה יהודית שכבר לא תוכל עוד להיות מוגדרת ככזאת).
 - ישראל ראתה ברוב הפליטים כסכנה ביטחונית ולכן סירבה לחזרתה.
 - ישראל עשתה שימוש בבתי הפליטים על מנת לקלוט את אלפי העולים האחרים שכן לא היו בארץ מקומות לשכן אותם (ביפו למשל השתכנה כלל הקהילה היהודית מבולגריה).